

Császármorzsa

Máté: Architektúrák

1. előadás

1

Császármorzsa

Keverj össze 25 dkg grízt 1 mokkás kanál sóval, 4 evőkanál cukorral és egy csomag vaníliás cukorral!

Adj hozzá két evőkanál olajat és két tojást, jól dolgozd el!

Folyamatos keverés közben adj hozzá apránként fél liter tejet!

Adj hozzá egy bögre előre beáztatott mazsolát!

Süssd ki 3 evőkanál olajon!

**Ez egy program.
De ki tudja végrehajtani?**

Máté: Architektúrák

1. előadás

2

A **digitális számítógép** olyan gép, amely a neki szóló **utasítások** alapján az emberek számára problémákat old meg.

Azt az utasítássorozatot, amely leírja, hogyan oldjunk meg egy feladatot, **programnak** nevezzük.

A legtöbb gépi utasítás ritkán bonyolultabb mint:

- Adj össze két számot!
- Ellenőrizd egy számot, vajon nulla-e!
- Egy adatot másold a számítógép memóriájában egyik helyről a másikra!

Máté: Architektúrák

1. előadás

3

Egy számítógép utasításainak együttese egy olyan nyelvet alkot, amelyen az ember a számítógéppel képes kommunikálni. Az ilyen nyelvet **gépi nyelvnek** nevezzük.

Egyszerűbb gépi nyelv

Egyszerűbb elektronika

Olcsóbb gép

Az ember számára nehézkes

Máté: Architektúrák

1. előadás

4

Legyen L_0 a gépi nyelv, és L_1 egy az ember számára kényelmesebb nyelv.

Hogy hajtható végre az L_1 nyelven írt program?

Kellene olyan gép, amelynek gépi nyelve az L_1 nyelv.

Más megoldás:

Fordítás és értelmezés

Máté: Architektúrák

1. előadás

5

Fordítás: Először az L_1 nyelvű program minden utasítását helyettesítjük az L_0 nyelv utasításainak egy vele ekvivalens sorozatával. Az így nyert program teljes egészében az L_0 utasításaiból áll. Ezután az eredeti L_1 nyelvű program helyett a számítógép ezt az L_0 nyelvű programot hajtja végre.

Értelmezés: Az L_1 nyelvű program következő utasítását elemezzük, és a vele ekvivalens L_0 nyelvű utasítássorozatot azonnal végrehajtatjuk a számítógéppel.

Máté: Architektúrák

1. előadás

6

A fordítás és az értelmezés is elvégezhető az L_0 nyelvű számítógéppel.

Olyan, mintha lenne olyan gépünk, amely végre tudja hajtani az L_1 nyelven írt programot: **virtuális gép**.

A gépi és az ember számára kényelmes nyelv között oly nagy az eltérés, hogy annak áthidalásához nyelvek és virtuális számítógépek hierarchiája alakult ki.

Strukturált számítógép-felépítés

Máté: Architektúrák

1. előadás

7

n. szint L_n nyelv, M_n virtuális gép

Az L_n nyelvű programokat vagy egy alsóbb szinten futó értelmező hajtja végre, vagy egy alsóbb szinten futó fordítóprogram fordítja alsóbb szintre

n-1. szint L_{n-1} nyelv, M_{n-1} virtuális gép

...

0. szint L_0 nyelv, M_0 valódi gép

Végrehajtja az L_0 szintű programot.

1.1. ábra

Máté: Architektúrák

1. előadás

8

Számítógép architektúra (architecture) Strukturált felépítés

A felhasználónak látszó gép: adattípusok, utasítások, szolgáltatások összessége.

Számítógép-felépítés (organization): a közvetlenül nem szükséges részekkel is foglalkozik.

Számítógép – utasítás rendszer – programozás: gépi nyelv (kód).

Bonyolultabb nyelvek: fordítás vagy értelmezés.

Máté: Architektúrák

1. előadás

9

Gépi, nyelvi szintek (1.2. ábra)

5. Probléma orientált nyelv szintje
fordítás (fordító program)
4. Assembly nyelv szintje
fordítás (assembler)
3. Operációs rendszer szintje
részben értelmezés (operációs rendszer)
2. Gépi utasítás szintje
ha van mikroprogram, akkor értelmezés
1. Mikroarchitektúra szintje
hardver
0. Digitális logika szintje

Máté: Architektúrák

1. előadás

10

Gépi, nyelvi szintek (1.2. ábra)

0: **digitális logika** szintje: kapu (gate): **AND, OR, ...**
→ 1 bites, → több bites memória, regiszter, ...

1: **mikroarchitektúra** szintje: mikROUTASÍTÁSOK, mikroprogram - nem minden gépen létezik, de a gépi utasítások végrehajtását gyakran mikroprogram végzi, ekkor ez a szint **értelmezi** a 2. szintet. Pl. a szorzást összeadásra és léptetésre vezeti vissza.

- Regiszterek, aritmetikai-logikai egység - **ALU**
- Adatfolyam - **adatút**

2: **gépi utasítás** szintje (tényleges gépi utasítások): itt dől el a kompatibilitás kérdése.

Máté: Architektúrák

1. előadás

11

3: **operációs rendszer** szintje: speciális kiegészítők (memóriakezelés, párhuzamos futtatás, ...).
Általában **értelmezés**. A szint utasításait
– az operációs rendszer
– vagy közvetlenül a 2. szint hajtja végre

Az eddigi szintek programjai hosszú számsorozatok (természetesen ma már szimbolikusan készülnek)
----- Eddig: rendszerprogramozók területe -----

4: **assembly nyelv** szintje, szimbolikus leírás

5: **probléma orientált nyelv** szintje: pascal, C, C++, ... , adatbázis kezelők, ...

Ezek tényleges nyelvek, fordítás

Máté: Architektúrák

1. előadás

12

Gépi utasítás szintje

Az utasítások a memóriában vannak tárolva.

addr) **command dest, source1, source2, next**

addr: az utasítás címe a memóriában

command (utasítás): az utasítás kódja

dest (cél): itt képződik az eredmény

source1 (forrás1): a művelet 1. operandusa

source2 (forrás2): a művelet 2. operandusa

next: a következő végrehajtandó utasítás címe. Ez legtöbbször az utasítás utáni első rekesz címe, ezért általában nem kell megadni (**implicit operandus**), csak akkor, ha más utasítással folytatódik a program (ugró utasítás).

cím) **add dest, source1, source2**

hatására **dest** fölveszi a **source1 + source2** értéket.

Ilyenkor természetesen elvesz **dest** régi értéke.

További implicit operandusok:

Sokszor egyszerűsítik az utasításokat, pl.:

cím) **add op1, op2**

hatására **op1** fölveszi az **op1 + op2** értéket. További egyszerűsítés:

cím) **add op**

hatására **A** fölveszi az **A + op** értéket, ahol **A** egy kitüntetett regiszter (**accumulator**).

Hardver, szoftver fejlődése

Többszintű gépek kialakulása.

- Kezdetben két szint:
 - digitális logika,
 - utasítások.
- Mikroprogram (hardver bővítése programozással): Wilkes, 1951. Gyorsan elterjedt. Csúcs: hatvanas, hetvenes évek; nagyon sok új utasítás (*, /, ..., ciklusszervezés, megszakítások) - később ezek az utasítások hardverrel is megvalósíthatókká váltak, és úgy gyorsabbak lettek.

Folyamatosan változó határok.

Operációs rendszerek

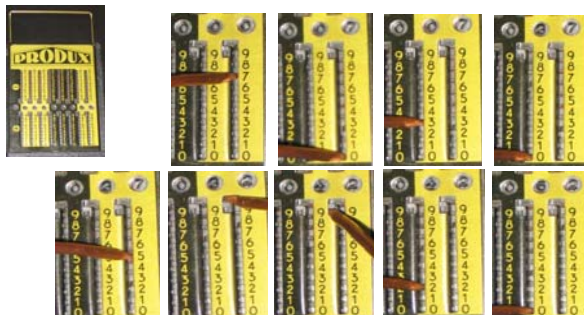
A hatvanas években készültek először:

- supervisor, rendszerhívások,
- kötegelt (batch) feldolgozás,
- közvetlen telefonos összeköttetés remote terminálok, időosztás (timesharing).

Történelmi áttekintés (1.4. ábra)

0. generáció: Mechanikus gépek

- Pascal (1642): összeadás, kivonás ($37+25=62$)

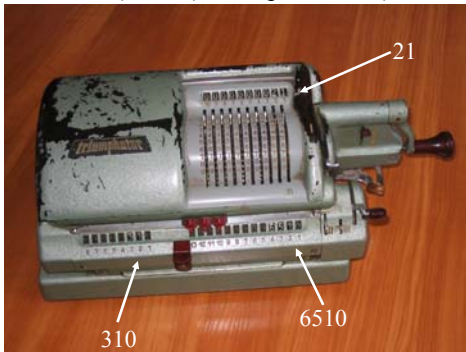
Elektronikus zsebszámológép

$$37 + 25 = 62$$

Hova lett a 37?

- Leibniz (~1700): 4 alpművelet (szorzás, osztás is)

$$21 * 310 = 6510$$

triumphator

- Babbage (1834): differentia gép (csak egy programja volt) – különböző táblázatok készítésére volt alkalmas. Összeadás, kivonás. Kiírás fémlemezre (nyomatás a fémlmezről).

A differenciagép egy része, amit a Babbage műhelyében talált darabokból raktak össze

- Babbage: analitikus gép (nem készült el).
Programozható: utasítások lyukkártyáról
Ada Augusta Lovelace.

Egységek:

- memória (1000 db 50 jegyű szám),
- malom (+, -, *, /),
- input (lyukkártya),
- output.

- Zuse, 1936: elektromágneses relék használata.
- Aiken (1944): Babbage nyomán: jelfogós gépet készített (Mark I, később Mark II)

Máté: Architektúrák

1. előadás

28

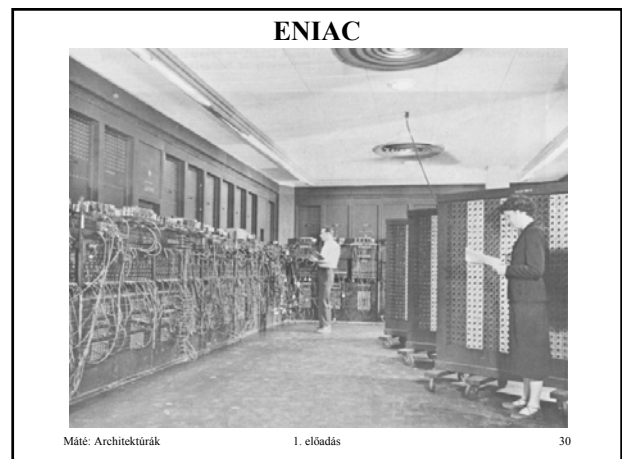
1. generáció: elektroncső (1945-1955).

- **COLOSSUS (Turing, 1943):** titkosírások megfejtése - 30 évre titkosítva.
- **ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer - Mauchley, Eckert, 1943):** 18000 cső, 140 KW, 30 tonna, 20 darab 10 decimális jegyes regiszter. 10 cső egy decimális számjegyhez! Dugaszolással programozható. 1946-ig nem sikerült befejezni.
- Nyári iskola - sok próbálkozás.

Máté: Architektúrák

1. előadás

29

ENIAC

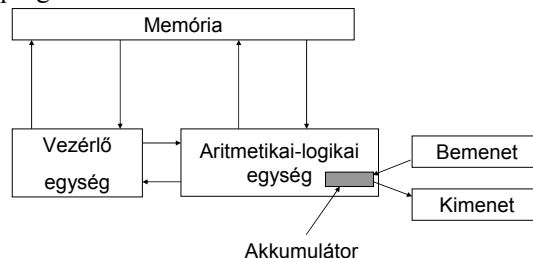

Máté: Architektúrák

1. előadás

31

Neumann János megismerte az ENIAC-ot, és új gépet tervezett (IAS): bináris aritmetika, tárolt program.

1.5. ábra. Az eredeti Neumann-gép

Máté: Architektúrák

1. előadás

32

Neumann János

Máté: Architektúrák

1. előadás

33

Neumann elvű gép

Tárolt programú elektronikus számítógép, amely az adatok és a program tárolására közös memóriát használ.

Harvard típusú számítógép

Külön memóriát használ az adatok és külön memóriát a program számára.

Máté: Architektúrák

1. előadás

34

EDSAC (Wilkes, Cambridge, 1949) az első Neumann elvű működő gép. 2-es számrendszer, 4096 szavas memória. 40 bites szavak: előjeles egész, vagy két utasítás. **Tárolt program:** 8 bites utasításkód, 12 bites cím. Akkumulátor. Nem volt lebegőpontos aritmetika!

EDVAC (1949 Eckert és Mauchley), de elvérzett a projekt. Később ebből a vállalkozásból lett az **UNISYS**.

- Eckert és Mauchley sikertelenül próbálják találmánynak elfogadtatni.

Máté: Architektúrák

1. előadás

35

- IBM 701 (1953)** 2K 36 bites memória.
- Legnagyobb 1. generációs: **IBM 709 (1958)**.
- Szegeden: **M3 (1963)**.

Máté: Architektúrák

1. előadás

36

Máté: Architektúrák

2. generáció: tranzisztor (1955-1965).

Tranzisztor feltalálása: 1948, Nobel díj: 1956.

- Első jelentős tranzisztoros gép: **DEC PDP-1** (1961).
4K 18 bites szó,
200 000 utasítás/s,
512x512 display!

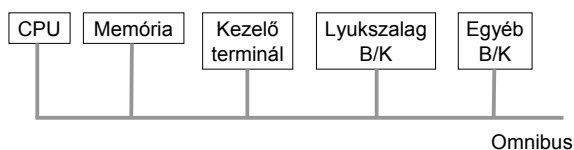
Teljesítménye fele az **IBM 7090**-nek (az **IBM 709** tranzisztoros változata)

Ára csak töredéke:

120 000 US\$. Több tucat eladott gép.

Máté: Architektúrák

- Néhány évvel később: **PDP-8**: omnibusz (általános sín, 1.6. ábra) – 15 000 US\$, 50 000 eladott gép.

1.6. ábra. A PDP-8 „omnibus”

- Magyarországon: KFKI, TPAi.
- **IBM 7090, 7094.**

Máté: Architektúrák

- Első üzlet-orientált gép (1961): **IBM 1401** byte-szervezésű memória.

- **Burroughs B5000** (1963),

Cél: hatékony ALGOL fordítót lehessen írni!

- Első szuper-gyors gép (1964): **CDC 6600**
Tervező: **Seymour Cray**. Párhuzamos működésre képes egységek, külön egység az összeadásra, szorzásra, osztásra.

Párhuzamos utasítás-végrehajtás.

- Szegeden: **MINSZK 22.**

Máté: Architektúrák

3. generáció: integrált áramkör (1965-1980).

Robert Noyce (1958): szilícium alapú integrált áramkör

IBM problémája: **7094** és **1401** nem kompatibilis.

- (1964): **IBM 360**-as sorozat (1.7 ábra).
Később a szocialista országokban **R**-sorozat.

Tulajdonság	Model 30	Model 40	Model 50	Model 65
Relatív teljesítmény	1	3,5	10	21
Ciklus idő (ns)	1000	625	500	250
Maximális memória (KB)	64	256	256	512
Ciklusonként elérhető bájtt	1	2	4	16
Adatsatornák max. száma	3	3	4	6

Máté: Architektúrák

Emuláció: a sorozat gépein futtathatók az előző **7094** és **1401** típusok programjai is.

(mikroprogramozás).

Multiprogramozás (**DOS, POWER, OS**).

24 bites címtartomány (16 Mbyte). A nyolcvanas évek közepéig elég, akkor áttérés a 32 bites címre.

- **DEC: PDP-11** (1970): 16 bites
Magyarországon: **TPA70**. Nem kompatibilis a **PDP-11** -gyel.

----- Eddig csak számításigényes problémák -----

Máté: Architektúrák

4. generáció: VLSI (Very Large Scale Integration) (1980-). Néhány millió elem egy lapkán (chipen).

- Személyi számítógépek.
Kezdetben zacskóban: nyomtatott áramkörti lap, **IC-k**, köztük általában **INTEL 8080**, kábelek, tápegység, hajlékony lemez
- **CP/M** operációsrendszer (Gary Kildall),
- **Commodore, Apple, Spectrum-80.**
- **IBM PC (I-8088 alapú)** a terveket publikálták - klónok.
- Microsoft: **MS-DOS, OS/2, Windows.**
- ...

Máté: Architektúrák 1. előadás 43

Technológiai fejlődés

- **Moore törvény (1965):**
Az egy lapkán elhelyezhető elemek száma másfél évenként duplázódik (**1.8. ábra**). Azt várják, hogy 2020-ig teljesülni fog. Minden más területen (lemezek, adatátvitel, ...) hasonló sebességű a fejlődés.

A szoftverek mérete, bonyolultsága is követi ezt:

- **Nathan első törvénye:**
A szoftver gáz: kitölti a rendelkezésére álló teret.

Máté: Architektúrák 1. előadás 44

Technológiai fejlődés

A népszerűsítő irodalom kedvenc hasonlata szerint, ha az autóipar az utóbbi hetven évben úgy haladt volna, mint a számítástechnika, egy Rolls-Royce-t 20 \$-ért lehetne kapni, motorja gyufafej nagyságú lenne, sebessége 100 000 km/h és egymillió kilométeren 3 liter benzint fogyasztana

Vámos Tibor
1981

Máté: Architektúrák 1. előadás 45

Típus	Ár (US \$)	Felhasználható például
Eldobható	0.5	Üdvözlőlapok, RFID (Radio Frequency IDentification)
Mikrovezérlő	5	Órák, autók, eszközök
Játék	50	Videójátékok
Személyi számítógép	500	Asztali/hordozható
Szerver	5 000	Hálózati szerver
Munkaállomás-gyűjtemény (COW)	50 000-500 000	Tanszéki mini-szuperszámítógép
Nagyszámítógép	5 000 000	Időjárás előrejelzés...

1.9. ábra. A mai (2005) számítógép típusok választéka

Máté: Architektúrák 1. előadás 46

Pentium 4. (1.11. ábra)

Lapka	Dátum	MHz	Tranz.	Mem.	Megjegyzés
I-4004	1971/4	0.108	2300	640	Első egylapkás mikroproc.
I-8008	1972/4	0.108	3500	16 KB	Első 8 bites mikroproc.
I-8080	1974/4	2	6000	64 KB	Első általános célú mikroproc.
I-8086	1978/6	5-10	29000	1 MB	Első 16 bites mikroproc.
I-8088	1979/6	5-8	29000	1 MB	Az IBM PC processzora
I-80286	1982/6	8-12	134000	16 MB	Memória védelem
I-80386	1985/10	16-33	275000	4 GB	Első 32 bites mikroproc.
I-80486	1989/4	25-100	1.2M	4 GB	8 KB beépített gyorsítótár
Pentium	1993/5	60-233	3.1M	4 GB	Két csővezeték, MMX
P. Pro	1995/3	150-200	5.5M	4 GB	Két szintű beépített gyorsítótár
P. II	1997/5	233-400	7.5M	4 GB	Pentium Pro + MMX
P. III	1999/2	650-1400	9.5M	4 GB	SSE utasítások 3D grafikához
P. 4	2000/11	1300-3800	42M	4 GB	Hyperthreading + több SSE

Máté: Architektúrák 1. előadás 47

UltraSPARC III

Igény: UNIX-ot kisgépekre. Hálózati gépek: Ethernet.

- **SUN (Stanford University Network - 1982).** Motorola 68020 CPU alapú gépek. 1987-ben félmilliárd \$ a bevételük.
- **SPARC (Scalable Processor ARChitecture - 1987).** 32 bites, 36 MHz. Több cégnek átadták a gyártási jogot, verseny → gyors fejlődés!
- **UltraSPARC I:** 64 bites, multimédiás utasítások.
- **UltraSPARC II, III:** gyorsítás + kevés módosítás.
- **UltraSPARC IV,** kétprocesszoros UltraSPARC III.

Máté: Architektúrák 1. előadás 48

8051					
Lapka	Program-memória	Memória típus	RAM	Időzítő	Megszakítások
8031	0 KB		128	2	5
8051	4 KB	ROM	128	2	5
8751	8 KB	EPROM	128	2	5
8032	0 KB		256	3	6
8052	8 KB	ROM	256	3	6
8752	8 KB	EPROM	256	3	6

1.14. ábra. Az MCS-51 család tagjai

Beágyazott rendszerekben használatos. Évente 8 milliárd mikrovezérlőt adnak el! Ez a család a legnépszerűbb! Nagyon olcsó (10-15 cent).

Máté: Architektúrák 1. előadás 49

Feladatok
Mi a különbség az értelmezés és a fordítás között?
Milyen gépi, nyelvi szinteket ismer?
Jellemezze a Neumann elvű számítógépet!
Jellemezze a Harvard típusú számítógépet!
Mi az előnye a Neumann elvű számítógépnek a Harvard típusúval szemben?
Jellemezze az egyes számítógép generációkat!
Valamikor 1 mikron átmérőjű volt a mikroprocesszor egy tranzisztora. Moore szabálya szerint mekkora volt az átmérője három évvel később?

Máté: Architektúrák 1. előadás 50

Az előadáshoz kapcsolódó		
Fontosabb tételek		
Fordítás és értelmezés		

Máté: Architektúrák 1. előadás 51